

УДК 372.461:377.6

І. М. ДЯЧЕНКО

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Класичний приватний університет**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГУ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

У статті окреслено основні положення й педагогічні погляди щодо поняття діалогу, висвітлено наукові підходи до проблеми формування професійної культури діалогу в майбутніх фахівців. Зазначено, що діалог – це співтворчість, оскільки він є продуктом взаємодії співрозмовників, які вільно обмінюються думками, розвивають і доповнюють власне розуміння предмета розмови. Вказано на універсальність діалогу як необхідну умову вербального спілкування в педагогічному процесі вищих навчальних закладів.

Ключові слова: діалог, діалогічне спілкування, комунікативна компетентність, культура професійного спілкування, професійна культура діалогу, професійна освіта, формування.

Зумовлені тенденціями суспільного розвитку трансформації, що сьогодні відбуваються в освіті, вимагають формування в студентів уміння якомога ефективніше й повніше застосовувати набуті знання в майбутній фаховій діяльності, вирішувати професійні проблеми, використовуючи секрети співробітництва і майстерності діалогічного спілкування. Адже на сучасному ринку праці конкурентоспроможним і успішним може бути лише фахівець з високими рівнями знань і культури. Вищезазначене підкреслює актуальність теми наукової розвідки.

Сучасний діалог стає особливо актуальним – як логічна форма творчого мислення, як “засіб подальшої інтенсифікації соціального прогресу” [1, с. 5].

Актуальні питання професійної підготовки майбутніх фахівців у педагогічному процесі вищих навчальних закладів висвітлювали Д. Белухін, В. Березін, В. Болотов, Є. Климов, В. Кукушкін, В. Серіков, В. Ворошилов, Я. Засурський, С. Корконосенко, О. Короченський, В. Кудін, Г. Лазутін, В. Лозова, Є. Прохоров, В. Різун, Л. Світич, І. Тимченко, В. Фатиміна, Ю. Шаповал, В. Шкляр та ін.

Проблему діалогу як важливу складову комунікації в різних сферах людського життя, галузях науки та професійної діяльності, зокрема в журналістиці, досліджували С. Амеліна, М. Бахтін, В. Берков, М. Гетьманець, Л. Губерський, В. Іванов, М. Кім, Т. Колбіна, Л. Лазарєв, О. Лисоченко, Т. Матвеева, Г. Мельник, О. Михайлюта, А. Москаленко, П. Павлюк, В. Пельт, Є. Прохоров, Л. Світич, О. Тертичний, М. Тузова, В. Ученкова, Д. Чубата, Я. Яскевич та ін.

Завдання вищої школи передбачають не лише професійну підготовку кваліфікованих спеціалістів, а й формування гуманної особистості. Ця проблема досліджувалася багатьма відомими українськими та зарубіжними вченими й педагогами, зокрема Ш. Амонашвілі, Г. Баллом, І. Бехом, О. Бодальовим, С. Гончаренком, В. Гриньовою, Р. Додоновим, М. Євтухом, В. Кременем, Н. Криловою, В. Луговим, Г. Нестеренко, І. Прокопенком, О. Савченко, В. Сухомлинським, А. Сущенком, Т. Сущенко, Н. Щурковою, В. Ярошевич та ін.

Мета статті – висвітлення специфіки професійної культури діалогу як важливої складової комунікативної компетентності в професійній підготовці майбутніх фахівців.

У площині наукових досліджень існують різні погляди щодо визначення поняття “діалог”. Діалог, за визначенням В. Беркова, це – “логіко-комунікативний процес взаємодії людей засобом вираження своїх смислових позицій” [1, с. 4], це – “зустріч різних суб’єктивних світів різних свідомостей, пов’язаних співпереживанням щодо спільного предмету” [1, с. 14].

Основою успішної педагогічної взаємодії й педагогічного впливу в освітньому процесі вищого навчального закладу є ставлення до студента як до суб’єкта, а не об’єкта навчально-виховного процесу, тобто становлення і розвиток суб’єкт-суб’єктних навчальних взаємин, адже саме особистість студента, наділена певним рівнем самосвідомості й усвідомленням свого місця й ролі в майбутній професії, є суб’єктом педагогічного процесу вищих навчальних закладів.

На думку І. Беґа, особистісна орієнтація навчально-виховного процесу дає можливість людині обрати оптимальні шляхи самовиховання і самореалізації [3].

Дослідниця С. Амеліна стверджує, що особистісно-зорієнтований підхід у контексті формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців передбачає врахування потреб, інтересів і здібностей кожного студента; визнання його самоцінності як активного носія суб’єктного досвіду професійного спілкування; врахування цього досвіду при конструюванні навчально-виховного процесу [1].

Важлива роль у процесі педагогічної діяльності, як зазначає А. Сущенко, належить особистості викладача, сприянню процесові самореалізації гуманістичного потенціалу, об’єктивації гуманістичних резервів як елементів мотиваційної сфери та структури особистості [9].

Викладач вищої школи “передає своїм вихованцям не лише інформацію, а вкладає в них своє ставлення до професії та виконання професійних обов’язків, свою професійну культуру” [7, с. 25]; одним із його завдань є формування в студентів у процесі педагогічної взаємодії з ними культури професійного спілкування – “системи знань, умінь і навичок адекватної поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування” [8, с. 171].

Сьогодні в усіх сферах суспільних відносин володіння мистецтвом діалогічного спілкування є необхідним, оскільки діалог є основою людського взаєморозуміння, його роль у суспільстві постійно зростає, адже в умовах правової держави особливого значення набуває вміння вести конструктивний діалог, який допомагає демократичному вирішенню проблем, уникненню протистояння і протидії сил.

Завдання викладача ВНЗ – допомогти студентам зрозуміти, що мета діалогу – знайти правильне й оптимальне вирішення проблеми, зіставити різні погляди, ідеї, думки, підходи. Діалог – завжди співтворчість, оскільки він є продуктом взаємодії співрозмовників, які вільно обмінюються думками, розвивають і доповнюють власне розуміння предмету розмови. Діалог, універсальний за виражальними можливостями й різноманітний за формами, є необхідною умовою вербального спілкування.

Ситуація спілкування передбачає наявність як мінімум двох комунікантів і переважне використання діалогічних форм мовлення, під час якого учасники по черзі говорять і слухають.

У науковому світі педагогіки діалог тлумачать як зв'язок комунікантів (М. Глушенко), як форму суб'єкт-суб'єктної взаємодії (Є. Шиянова), як спосіб розвитку особистості (О. Бочкарева, І. Залигіна, Л. Орешкіна, Г. Столяров) тощо.

Існують різні підходи до формування професійної культури діалогічного спілкування в студентів вищих навчальних закладів. С. Амеліна, наприклад, найважливішим з них вважає гуманізацію педагогічного процесу, тісно пов'язану з особистісно зорієнтованим навчанням і вихованням, спираючись при цьому на думку Т. Сущенко, що “утвердження гуманізму для людини і в людині здійснюється тільки через культуру” [10, с. 5]; що “створити людину як вищу цінність суспільства, створити благодію умови для всебічного розвитку її здібностей і таланту, розвитку особистості” [10, с. 6], сформувані в ній культуру професійного спілкування є одним із чинників загального процесу гуманізації вищої школи [1].

Діалог – це обмін репліками між двома суб'єктами комунікації, під час якого кожне наступне висловлювання часто не може бути заздалегідь запланованим, оскільки залежить від попередньої репліки.

Дуже важливо володіти засобами управління діалогом. При формуванні запитань можна скористатися порадою Д. Карнегі про дієвість психологічних прийомів, оскільки правильно поставленим запитанням можна передбачити повну й цікаву відповідь. Крім цього корисно ставити додаткові питання, які можуть уточнити й доповнити попередні відповіді, а інколи – підбадьорити чи спровокувати співрозмовника.

Студенти мають зрозуміти, що завдання діалогу – в процесі дискусії, полеміки знайти правильне й оптимальне вирішення проблеми, зіставити різні погляди, ідеї, думки, підходи.

Дуже важливо пам'ятати, що діалог – це не просто мовленнєвий контакт, не тільки обмін думками двох людей, це – надзвичайно серйозний і

відповідальний процес, оскільки соціально-психологічна сфера стосунків учасників діалогу передбачає визнання рівності їх прав.

Діалог може бути конструктивним лише за умови побудови його на засадах гуманізму й демократії. Запорукою успішної діалогічної ситуації є толерантність, повага до партнерів по діалогу, визнання їх права на власне бачення проблеми.

Під час бесіди потрібно дбати про мовленнєву гармонію – діалогічне мовлення з побудованим на повазі до співбесідника обопільним для його учасників позитивним емоційним і етичним перебігом і результатом та про діалогічну єдність – об'єднання сусідніх реплік діалогу на логічній і/або психологічній основі (запитання і відповідь, пропозиція і реакція на неї, наказ і згода чи відмова його виконати).

У разі діалогічного спілкування, небажаного для одного або для обох учасників розмови емоційного й етичного перебігу та результату, побудованих на проявах егоїзму й агресії, виникає мовленнєва дисгармонія.

Найконструктивнішим і найрезультативнішим є кооперативний діалог, учасники якого мають спільну мету і/або прагнуть до психологічної гармонії спілкування, якої можна досягти засобами мовленнєвої підтримки – короткої репліки-реакції, за допомогою якої один мовленнєвий партнер сигналізує іншому, що його мовлення сприймається і співбесідник може зберігати своє мовленнєве лідерство.

У процесі діалогу висловлювання його учасників стають соціологічною категорією, оскільки діалог – це врахування думок і уявлень людей – учасників суспільного процесу.

Діалог може мати соціально-професійний (стосується соціального статусу людини, пов'язаного з його професійною приналежністю) або соціально-практичний характер (стосується конкретних практичних питань соціального життя суспільства) [4, с. 1164].

Важко переоцінити роль діалогіки (теорія діалогу) в сучасних умовах існування суспільства, оскільки її призначення – “розкрити закономірності й методологічні засоби цілеспрямованої взаємодії людей, виявити ефективні способи реалізації їх творчого потенціалу. Оволодіння діалогікою – на-сущне завдання кожного керівника, вченого, педагога, лікаря, юриста, журналіста, культурної людини взагалі” [2, с. 137].

Сьогодні в усіх сферах життя володіння мистецтвом діалогічного спілкування є необхідним, оскільки діалог є основою людського взаєморозуміння.

Сутність соціального діалогу визначається не лише поєднанням спілкування, взаємодії, контакту, обговорення, розмови, обміну думками, переговорів, консультацій у спільних діях до взаєморозуміння, а й сукупністю полеміки й дискусії, критики й самокритики, боротьби протилежних поглядів і думок, різних поглядів.

У процесі професійної підготовки необхідно звертати увагу на формування в майбутніх фахівців професійної культури діалогу – як універсального засобу взаємодії людей.

Роль діалогу особливо зростає в період демократизації суспільства. Наше майбутнє багато в чому залежить від уміння організувати продуктивний діалог у найрізноманітніших сферах людської діяльності, адже не існує альтернативи для діалогу як способу взаємодії між людьми [2, с. 3].

Формування культури діалогу має стати невід’ємною складовою фахової підготовки майбутніх фахівців, адже кожен крок на шляху професійної освіти, як зазначає В. Кудін, це – “сходінка для подальшого самовдосконалення, що відповідає вимогам життя. Але першим кроком є засвоєння основи традиційних знань: чим міцнішим і глибшим воно буде, тим міцнішим стане фундамент, на якому буде засвоюватися все нове, активно втілюючись у практику професійної діяльності” [6, с. 3].

Висновки. Отже, формування культурно-мовної компетентності, професійної культури діалогу – важливий сегмент фахової підготовки майбутніх фахівців. Соціалізація студентів засобами культури мовлення (в тому числі – в побудові діалогу) може здійснюватися в процесі реалізації соціальної спрямованості викладання навчальних дисциплін і спецкурсів, застосування монологічних та діалогічних форм мовленнєвої діяльності під час вироблення в студентів умінь діалогічного спілкування в межах навчальної програми та позанавчальної діяльності (участі в громадському житті університету, під час виробничої практики тощо).

Список використаної літератури

1. Амеліна С. М. Гуманізація процесу формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців [Електронний ресурс] / С. М. Амеліна. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n2_2010_st_16/.
2. Берков В. Ф. Культура диалога : учеб. пособ. / В. Ф. Берков, Я. С. Яскевич. – Минск : Новое знание, 2002. – 152 с.
3. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5–14.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
5. Загоруйко О. Я. Великий універсальний словник української мови / О. Я. Загоруйко. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 768 с.
6. Кудін В. О. Засоби масової інформації та професійна освіта: філософсько-педагогічний аспект дослідження / В. О. Кудін. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2002. – 207 с.
7. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Знання, 2005. – С. 24–30.
8. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – Москва : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
9. Сущенко А. В. Теоретико-методичні основи гуманізації педагогічної діяльності вчителя в основній школі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А. В. Сущенко. – Харків, 2004. – 44 с.
10. Сущенко Т. І. Педагогічний процес у позашкільних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Т. І. Сущенко. – Київ, 1985. – 56 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Дяченко И. Н. Формирование профессиональной культуры диалога будущих специалистов в педагогическом процессе высших учебных заведений

В статье обозначены основные положения и педагогические взгляды на понятие диалога, освещены научные подходы к проблеме формирования профессиональной культуры диалога в будущих специалистов. Подчеркнуто, что диалог – это сотворчество, поскольку он является продуктом взаимодействия собеседников, которые свободно обмениваются мнениями, развивают и дополняют собственное понимание предмета разговора. Указано на универсальность диалога как необходимое условие вербального общения в педагогическом процессе высших учебных заведений.

Ключевые слова: диалог, диалогическое общение, коммуникативная компетентность, культура профессионального общения, профессиональная культура диалога, профессиональное образование, формирование.

Dyachenko I. Formation of a Professional Culture of Dialogue of Future Specialists in the Pedagogical Process of Higher Educational Institutions

The article outlines the main provisions and pedagogical views on the concept of dialogue, highlights scientific approaches to the problem of forming a professional culture of dialogue in future specialists. It is emphasized that dialogue is co-creation, because it is the product of the interaction of interlocutors who freely exchange opinions, develop and supplement their own understanding of the subject of the conversation. It points to the universality of the dialogue as a necessary condition for verbal communication in the pedagogical process of higher educational institutions.

Today, in all spheres of art ownership dialogical communication is necessary because dialogue is the basis of human understanding. The essence of social dialogue is not determined only by a combination of communication, collaboration, contact, discussion, talk, exchange, negotiation, consultation, joint action for mutual understanding, but also a set of controversy and debate, criticism and s Dialogue can be constructive only if its construction on the principles of humanism and democracy. The key to a successful dialogue situation is tolerance, respect for partners in dialogue, recognizing their right to their own vision problems.

Formation of linguistic and cultural competence, professional culture of dialogue an important segment of the professional training of future specialists. Socialization of students by means of speech (including – in the construction of dialogue) may be in the process of implementing the social orientation of teaching and courses, use of monologue and dialogue form of speaking in the formulation of students' skills of dialogical communication within the curriculum and extracurricular activities

During the training necessary to pay attention to the formation of future specialist of the professional culture of dialogue as a universal means of human interaction.

Key words: dialogue, dialogic communication, communicative competence, culture of professional communication, professional dialogue culture, professional education, formation.